

УДК 821.161.2

Мазяр О. В.,
старший викладач
кафедри романських та класичних мов
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Франкомовний вплив на стиль епістолярю Лесі Українки

*Роботу виконано на кафедрі романських
та класичних мов ВНУ імені Лесі Українки*

У статті порушується питання франкомовного впливу на епістолярний стиль Лесі Українки. Розглядається функціональна спрямованість лексичних і фразеологічних вкраплень.

Ключові слова: епістолярна спадщина, стиль, франкомовні запозичення, лексичне забарвлення, цитування, фразеологізми, афоризми, поетика, європейські мови.

Мазяр О. В. Франкоязычное влияние на стиль эпистолярия Леси Украинки. В статье поднимается вопрос франкоязычного влияния на эпистолярный стиль Леси Украинки. Рассматривается функциональная направленность лексических и фразеологических введений.

Ключевые слова: эпистолярное наследство, стиль, франкоязычные заимствования, лексическая окраска, цитирование, фразеологизмы, афоризмы, поэтика, европейские языки.

Mazyar O. V. French Influence on Epistolary Style of Lesya Ukrainka. The article deals with the question of French influence on the epistolary style of Lesya Ukrainka. The functional focus on lexical and phraseological units is discussed.

Key words: epistolary heritage, style, French loanwords, lexical colouring, citation, phraseological units, aphorism, poetics, European languages.

*Стиль – це людина.
Ж.-Л. Бюффон*

Постановка проблеми. Упродовж двох з половиною тисячоліть визначення стилю коливається між двома

полюсами – естетична норма як єдність змісту і форми – відхилення від норми як вираження індивідуальності митця. Як зазначає М. Моклиця, стиль у широкому значенні слова – це втілення людської неповторності, яка має безліч форм і виявів. Літературний стиль – це сукупність художніх засобів, які вирізняють групу митців на тлі загального літературного процесу [3, 76].

Отож, індивідуальна манера, своєрідні, неповторні ідейно-художні особливості творчості митця – це індивідуальний стиль.

Питання форми творів, пошуки найбільш виразної, зручної їхньої будови, вдалого розташування матеріалу з метою найповнішого донесення до читачів різноманітних складних ідей, образів, думок, завжди хвилювало Лесю Українку, було предметом її роздумів. Вона приходила до висновку, що кожна тема потребує окремого підходу до її розв'язання, характерного лише їй одній стилю, від цього залежатиме художня вартість задуманого твору.

Велика за своїм обсягом творча праця здійснювалася не лише під час написання художніх творів. Нерідко поетеса перебувала в полоні світу власних персонажів, обмірковувала під час відпочинку і своїх чисельних подорожей їхні стосунки. Нові літературні образи, плани написання статей, ідеї перекладів творів приходили до Лесі Українки під час написання листів. На близькість епістолярію письменниці до її художньої творчості, на їхню здатність глибоко і багатогранно відтворювати постать Лесі Українки вказують І. Білодід, В. Святовець, Н. Зборовська, М. Коцюбинська. Питання про особливості мовного етикету, синтаксичної організації листів, варіанти жартівливих імен розглядається такими дослідниками як Г. Аркушин, Л. Бублейник, С. Богдан. Досить цікавою, але, на жаль, мало дослідженою залишається тема іншомовних вкраплень в епістолярії Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. Листи Лесі Українки не лише відігравали важливу комунікативну роль у житті поетеси,

а й були простором для літературних вправ. Це – своєрідна плавильня її особливого стилю, мовного ресурсу. Стилїстика епістолярїю привертає до себе увагу, адже, хоча листи написані українською мовою (за винятком декількох російською), Леся Українка постійно вживає іншомовні вкраплення з французької, німецької, англійської, італійської, латинської, польської, болгарської, російської мов. Це не банальне калькування, а цитування з інших мов. Використовуючи у своїх листах французьку, мисткиня ніби прикрашає свою рідну мову, не применшуючи її значення. Вона розкривається перед нами як неповторна майстриня слова, надзвичайно працьовита і талановита жінка. Це людина, яка цінує свою родину, своїх друзів, вона завжди щира та відверта й у своїй творчості, й у стосунках з оточуючими. Так, звертаючись до свого дядька М. П. Драгоманова, Леся Українка пише: “Все одно ніяким стилем не скажеш того, як я Вас люблю і палко бажаю Вам всього доброго, то вже краще й не квапитись писати тїї *letres de style*” (стильні листи) [5, X, 263].

Леся Українка майстерно вплїтає французькі власні назви, афоризми, сталі словосполучення, цитати, окремі слова та цілі речення в хїд своїх думок. Вона ніби перекачує французький потенціал для зміцнення статусу української мови серед інших мов. За допомогою листів можна простежити, як слова насичувалися новими відтїнками, ставали яскравими та пластичними, як розширювався активний словниковий фонд рїдної мови.

Рїзноманїтні франкомовні вкраплення в листах Лесї Українки використовуються в ролї стильової інтелектуалїзацїї.

Загалом запозичення тематично зумовленї. Це, у першу чергу, назви художнїх творїв, наукових праць, персоналїї, якї були в полї зору поетеси. Французька мова звучить, коли йдеться про творчі плани, здобутки, роздуми, ставлення до лїтературних кумирїв, канонїв чи традицїй. Це, звичайно, вїдомий список перекладної лїтератури, складений Лесею Українкою для роботи плеядївського гуртка [5, X, 38–43]. Обговорюючи з

М. П. Драгомановим свої літературні уподобання, мисткиня робить висновок: “Оце прочитала «*Les Evangiles*» і стала на один сантиметр розумніша” [5, X, 250].

Посилання на представників світової літератури, з метою опису своїх вражень та почуттів у різних життєвих ситуаціях, ще раз підкреслюють високу освіченість Лесі Українки та надають певного аристократизму і європейськості її авторському стилю. Так, наприклад, перебуваючи в Ялті під час бурі в січні 1898 року, вона пише до матері: “Моя хата тремтіла, немов маяк, мимохіть згадувалось оповідання Daudet «*Les phare des Sangwinaires*»” [5, X, 12].

Окреме місце в епістолярії Лесі Українки має цитування, при цьому завжди йде посилання на джерело. Наприклад, письменниця вказує, що її дуже приваблює героїчна постать Віктора Гюго і його вираз про можливість виправляти один твір іншим – “*Corriger un oeuvre par un autre*”. Висловлюючи занепокоєння за долю М. Заньковецької, поетесі спадають на думку вірші Беранже: “*Encore étoile, qui file, file et disparaît*” (Ще одна зірка, що падає, падає і зникає) [5, X, 48]. Подібні цитації ще раз вказують на систематизовані знання світової класичної літератури та прихильність Лесі Українки до європейського романтизму. Використання французької мови у епістолярії фіксується при посиланнях і на інші жанри мистецтва – театр і музику, що було звичайним явищем у всіх дворянських родинах.

Інколи франкомовними бувають у Лесі Українки етикетні формули привітання. Наприклад, у листах до І. Я. Франка вона використовує спеціальну шанобливу форму звертання до видатних вчених, письменників, діячів мистецтва *cher Maître*. Можливо, що у цьому випадку в слово “*maître*” поетеса вкладає сукупність декількох значень – вчитель, майстер, знавець своєї справи. Саме тому вона обирає французьку форму звертання, оскільки у конкретній ситуації слово “*maître*” має багатше лексичне забарвлення.

Інколи вона комбінує цю етикетну формулу з українською, підсилюючи значення українського словосполучення: “Шановний добродію і *cher Maître*” [5, XI, 241].

У листах до А. М. Драгоманової, яку в родинному колі називали Радою, Леся Українка вживає форму “*Cher petit Radis*”. Це своєрідна гра слів, оскільки слово “*radis*” у перекладі з французької означає редис, авторка, хоча і робить необхідні узгодження з цим іменником чоловічого роду, тим не менше саме слово “*Radis*” пише з прописної літери, отож цю форму перекладаємо “Дорога маленька Радо”. Або ж для того, щоб звернутись до сестри “Дорога маленька Радочко”, Леся Українка використовує зменшувальний суфікс *-ette-*, щоб отримати пестливу форму звертання: “*Chère petite Radinette!*” [5, X, 340].

У формулах прощання, якими завершуються “родинні” листи, часто поєднується українська з французькою, наприклад: “Цілую Вас і Раду і *mon petit grand cousin* Зорю” [5, X, 344]. У перекладі це речення звучатиме: “Цілую Вас і мого малого милого кузена Зорю”, оскільки у даному випадку Леся Українка використовує спеціальну форму звертання до дитини “*mon grand*” – мій милий, а не прикметник “*grand*” – великий. Або ж звертаючись до сестри, вона пише: “Міцно цілую тебе і *toute la famille*” [5, XI, 36], вкладаючи у слово “*famille*” додаткові значення – сім’я, рідня, домочадці.

Отож, ми бачимо як за допомогою майстерного використання Лесею Українкою сукупності лексичних значень слів в обох мовах, “родинні” листи мисткині набувають певного шарму, витонченого смаку і грайливої іронії.

Подекуди у листах зустрічається франкомовна соціально-побутова лексика з метою надати вишуканості повсякденному життю, наприклад: “*une robe de chambre*” – домашня сукня, халат; “*rez-de-chaussée*” – перший поверх європейських будинків, “*table d’hôte*” – загальний обідній стіл, “*bal costumé*” – костюмований бал.

Говорючи про франкомовні запозичення, не можна залишити без уваги Лесину далекоглядність і прозорливість стосовно введення у свої листи без перекладу на тепер так званих інтернаціональних слів, які ще не були у користуванні носіїв української мови у ХІХ ст. Сьогодні стали широко вживаними слова: “*revanche*” – реванш, “*demi-saison*” – демісезон, “*conference*” – конференція, “*altruiste*” – альтруїст, “*chalef*” – шале, “*décadence*” – декаданс.

Слід зазначити, що у ХІХ ст. офіційно-ділове мовлення характеризувалось певною помпезністю, що є наслідком впливу церковнослов'янської лексики. Так як для Лесі Українки не характерне вживання архаїзмів у епістолярії, вона знову ж таки робить вагомий внесок у зміцнення позицій українського офіційно-ділового мовлення, вводячи французьку лексику у користування, намагаючись там самим поступово наближати українську мову до рівня європейських мов. Наприклад, вона каже: “Пиши мені в Цюрих *poste restante*” (до запитання) [5, ХІ, 355]. Часто вживає мовні кліше типу: “*у compris*” (включно), “*au courant*” (в курсі справ), “*à propos*” (до речі).

Мова листів Лесі Українки строката через численні запозичення з інших мов, але її стиль завжди залишається органічним. Вона настільки вільно володіє мовними ресурсами, що їй вдається не “засмічувати” рідну мову запозиченнями, а лише підсилювати можливості української мови. Існує значна кількість колоритних поєднань французької мови з українською, за допомогою яких Леся Українка створює влучні характеристики і порівняння, а саме: “у Радя тепер *patinage* (катання на ковзанах) – злоба дня” [5, Х, 269]; або “вірші не дають діла робити, всі вечори на них трачу. Що зробити, *c'est plus fort que moi* (це сильніше за мене)” [5, Х, 302].

Вживання у листах Лесі Українки фрагментів чи цілих речень французькою є емоційно вмотивованим. Інколи цей її авторський прийом допомагає бути більш стриманою при оцінці поведінки членів своєї родини у конфліктних ситуаціях,

тому що саме тоді використання французьких кліше дозволяє уникнути гострих кутів у стосунках: “Про Колодяжне нехай тобі напише мама, *parce que je ne suis pas au courant des choses*” (я не в курсі справ) [5, X, 186].

Окремі листи Лесі Українки ніби пересипані фразеологізмами, взятими безпосередньо з живої розмовної української мови. Вживаються і сталі словосполучення з російської, грецької, німецької, польської, французької та інших мов. Це явище засвідчує, що письменниця була прекрасно обізнана не лише з літературними, а й фольклорними джерелами європейських мов. За допомогою використання у епістолярії фразеологізмів та афоризмів Леся Українка досягає чіткості, художньої виразності своїх описів, вражень, думок. Приклади численні: “щодо мого здоров’я, то воно іде *tant bien que mal*” (ні ліпше, ні гірше) [5, X, 327], або: “коли невилічусь радикально, то скажу робить операцію *coûte que coûte*” (що б там не було) [5, X, 360]. У епістолярній спадщині фіксуються і численні французькі приказки: “*Pas de nouvelles – bonnes nouvelles*” («Ніяких новин – хороша новина»), “*Grace à Dieu c’est fini*” («Дякувати Богу, все минулося»), “*L’homme propose, dieu oppose!*” («Людина передбачає, Бог визначає»), які мають вигляд не однорідних запозичень, а оздоблюють витончений стиль епістолярію мисткині.

Мова листів Лесі Українки багата афоризмами, тому що вона, як і кожен великий митець слова, тяжіла до досконалості своїх висловів. Завдяки цьому вона завжди висловлювала свої думки влучно і дотепно. Говорячи з М. Павликом про літературні справи, вона пише: “... Ми часто буваємо *plus royalistes que le roi*” (більшими роялістами, ніж король) [5, X, 107] – цей вислів вживається тоді, коли йдеться про людей, які відступають від поглядів і інтересів тих, кого вони представляють. Леся Українка разом із світоглядними шуканнями вдосконалювала і збагачувала мовний стиль. Її епістолярну спадщину можна порівняти з лабораторією, в якій мисткиня постійно працювала над організацією

словосполучень, семантичним багатством, поетикою, афористичністю української мови.

Висновки. Леся Українка утверджує можливості української мови в царині наукового чи й загалом абстрактного мислення. В ХІХ ст. існував міф про обмежені можливості української мови для потреб філософської думки чи наукового висловлювання. Доповнюючи живу й колоритну (таки народну) українську мову іноземними вкрапленнями, Леся Українка надає їй аристократизму та інтелектуальності, позбавляє її провінційного етнографічного колориту, зумовленого спочатку діяльністю романтиків, а потім численними заборонами російського самодержавства. Широко використовуючи франкомовні вислови, Леся Українка демонструє багатство і гнучкість української мови, її можливості для самобутнього стильового розвитку та водночас до європейського діалогу. Адже на тлі іншомовних вкраплень українська Леся Українки не програє, а навпаки, вільно входить у європейський мовний контекст.

Література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Ільницький. – К., 2008. – 430 с.
2. Горохович А. Поетика Лесі Українки і її афоризми / А. Горохович. – Канада, Вінніпег, 1980. – 145 с.
3. Моклиця М. В. Основи літературознавства / М. Моклиця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 191 с.
4. Святовець В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки / В. Святовець. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.
6. Французко-русский словарь / [под ред. Гак В. Т.] – М., 2000. – 950 с.